

Konst händer Hammarbadet: När konsten tar plats

Av Marcus Jahnke och Jenny Lööf, RISE

KONST HÄNDER

Forskarna Marcus Jahnke och Jenny Lööf var själva aktiva i *Konst händer* i Hammarkullen, ett projekt som har fokus Hammarbadet: Ett lokalt badhus, som boende i stadsdelen Lyckades rädda från rivning. Ur ett inifrånperspektiv beskriver de hur inblandade aktörer reagerat, agerat och utifrån *sina* respektive roller under processen tagit ansvar för badets framtid. Och analyserar spänningarna mellan olika intressen som uppstått på vägen.

I området Hammarkullen i Göteborg domineras de offentliga miljöerna av män. Ett undantag har varit det lokala badhuset Hammarbadet där kvinnor har kunnat mötas på sina villkor. 2014 beslutade Idrotts- och föreningsnämnden att Hammarbadet skulle stängas. Badhuset, miljonprogramsområdets ikonbyggnad från 1973, hade stora renoveringsbehov och den nyöppnade anläggningen Angered Arena i samma stadsdel, med bad, gym och idrottsbhallar, var tänkt att ersätta det lilla badet. Men starka protester från boende räddade Hammarbadet. I samband med detta inledde Stadsdelsförvaltningen Angered (SDF Angered) och RISE Stadsutveckling senhösten 2015 ett undersökande arbete som en del av samrådsprocessen tillsammans med en grupp kvinnor, som under många år nyttjat badhuset själva och med sina familjer, för att se hur badet skulle kunna förstärkas som en mötesplats för kvinnor, och mellan kulturer.

Hammarbadets samrådsgrupp är sprungen ur ett kvinnonätverk från det närliggande Hjällbo, en grupp engagerade kvinnor som har Hyresgästföreningens lokaler som utgångspunkt för sina träffar, och som verkar för att området ska vara bra och tryggt.

”Det handlar om självhjälp”, säger Saga Hassan Abdulle, en av de medverkande kvinnorna. ”Vi backar varandra, och stöttar.” Hon beskriver hur nätverket handlar om att alla ska kunna komma hemifrån, komma ut, känna gemenskap och att man är en del av samhället. ”Vi är ett samhälle, vi måste kämpa och vara med och arbeta för att det ska bli bra. Det är ingen annan som kommer och hjälper dig”, säger Hassan Abdulle. Engagemanget och nätverket fanns redan på plats när det började talas om att stänga badet: ”Vi sa: kom, vi gör någonting!”, berättar Hassan Abdulle. De flesta av kvinnorna som medverkat i arbetet med *Konst händer* har ursprung i Somalia, men Hassan Abdulle betonar att de sträckte ut handen också till andra från nätverket, och att det i andra sammanhang också är kvinnor från andra etniska grupper som är med. I det här fallet var det just de här kvinnorna som kunde och ville medverka, och som också hade använt badet mycket.

När Wenche Lerne, utvecklingsledare för stadsutveckling vid SDF Angered, funderade på vilka grupper förvaltningen skulle träffa i samråd kring badets renovering, var det tydligt att för denna grupp har badet varit en mycket viktig mötesplats. Det som utmärker den här gruppen är att flera av kvinnorna har behov av att ha mötesplatser nära sig, att de har mycket erfarenhet från att ha använt badet och att de är en förhållandevis homogen grupp. Många av kvinnorna har tunga arbeten, flera av dem har många barn, många arbetar hårt i vardagen och livet. ”Det är en grupp som har behov av badet, som har besökt badet mycket och också har kämpat för det. Då bestämde vi att det här är en grupp vi verkligen måste lyssna till”, säger Lerne. Hon beskriver också hur skapande av mötesplatser för grupper som behöver träffas är en del av individ- och familjeomsorgens arbete i stadsdelen, för integration, och för att människor som av olika anledningar inte är så inkluderade i storsamhället Göteborg ska kunna få bättre livsvillkor.

De tiotalet medverkande i samrådsgruppen beskrev badet som en plats där de har kunnat känna sig som hemma, där de har kunnat tala ostört utan att känna sig granskade. I samtal om vad de önskade av ett renoverat badhus beskrev de bad och badande som någonting som ger möjlighet för kropp och själ att återhämta sig, där bilder och färger uppmuntrar tankar att fara iväg och drömmar att växa – en plats där vatten och grönska förenar människor. Berättelserna uttrycktes både med text och i bilder, bland annat i flera collage baserade på tidningsurklipp, som beskrev hur de tänkte sig utformningen av det renoverade badets interiör.

Med ambitionen att fördjupa det undersökande arbetet sökte SDF Angered tillsammans med RISE medel för en konstnärlig fördjupning. Ansökan beviljades och Statens konstråd valde i dialog med samrådsgruppen, SDF Angered, GöteborgsLokaler och RISE den spanska konstnären Maider López för projektet, bland annat för att hon i sitt konstnärskap undersöker sambandet mellan fysiska platser och människors sociala relationer. Lopez studerade det utvecklade materialet och träffade kvinnorna i samrådsgruppen för att själv lyssna till deras berättelser. Hon beskriver hur hon bland annat tog fasta på kvinnornas berättelser om hur viktig naturen är och betydelsen av kopplingen mellan ute och inne, men också relationen mellan transparens och integritet. Att kunna se ut, men inte nödvändigtvis vilja bli sedd själv.

Maider López verk består i korthet av en stor mängd flyttbara växter som placeras på specifika ytor runt simbassängen längs insidan av delar av byggnadens stora glaspartier. Tanken är att simhallens besökare med hjälp av växterna ska kunna forma och omforma rummet, och laborera med transparens – insyn och utblick – samtidigt som växterna för med en del av naturen in i badhuset.

Det kan tyckas som ett enkelt konstverk i sin vardaglighet, men det är samtidigt ett verk som i sin tillblivelseprocess förorsakat spänningar, inte minst för att verket har haft initiativet, till skillnad från sedvanliga konstverk i byggnader som oftast tillkommer enligt enprocentsregeln – att en procent av budgeten i ett byggprojekt ska avsättas till konstnärlig gestaltning. När verket ska realiseras stöter det på olika sätt ihop med de olika aktörerna i renoveringen: badhusets ägare GöteborgsLokaler, NOCA Teknik AB som GöteborgsLokaler valt ut för projektering och byggledning, Idrotts- och föreningsförvaltningen som är hyresgäst och brukare och arkitektfirman PP Arkitekter AB (idag We Group AB). Det speciella i projektet är alltså att konstverket i *Konst händer: Hammarkullen* föregår processen och har krävt anpassningar och förändringar både i processen, arkitekturen och det framtida underhållet. Men verket har också varit tvunget att "foga sig", till den grad att de konstnärliga kvaliteterna och verkets realisering varit hotade. Syftet med den här texten är att belysa spänningar som uppstått under processen för att också kunna diskutera några ledtrådar till hur konst och projektering, inklusive arkitektur, kan samverka på ett så bra sätt som möjligt.

Vi som skriver detta har både medverkat i och följt processen på lite olika sätt, inledningsvis i en mer aktiv roll. Tillsammans med Wenche Lerme höll vi i den workshopbaserade samrådsprocessen, och tillsammans med Lerme föreslog vi att en konstnär borde involveras i arbetet, för att, som vi skrev i ansökan till *Konst händer*: "skapa en plats med så starkt uttryck att det motverkar manlig annektering, dvs förändrar strukturer och skapar en bättre situation för alla, oavsett könstillhörighet och bakgrund". När *Konst händer*-projektet drog igång tog vi en mer distanserad och följeforskande roll. Vi har studerat processen genom att medverka vid möten och workshoppar, och genom att intervjua de flesta som medverkat.

Vi inleder i det följande med en beskrivning av de berättelser, drömmar och behov som samrådsgruppen uttryckte i de inledande workshopparna i processen. Därefter beskriver vi konstnärens arbete och verkets tillblivelse, följt av en beskrivning av de olika spänningar som vi har

identifierat. Avslutningsvis diskuterar vi några ledtrådar till bättre integrering av konst i projekteringsprocesser.

Berättelser om badet

Under slutet av 2015 samlades samrådsgruppen till två inledande workshoppar om Hammarbadet, arrangerade av RISE tillsammans med SDF Angered. I den första workshoppen resonerade de medverkande kvinnorna kring känslor, tankar och minnen kopplade till bad, badande och badhus. I den andra workshoppen arbetade de mer specifikt med färg, form och material och vilka värden de förmedlar. De skapade tillsammans ett fysiskt material, collage av utklippta bilder med stödord. Genomgående i materialet är att gruppens val och önskemål kring färg och form var ganska allmänna, modernistiska uttryck. Det som är speciellt i materialet är betoningen av integritet och hemmakänsla kopplat till Hammarbadet. Återkommande är också önskan att kunna länka samman inne med ute och att kunna känna närhet till grönska och natur.

Collageworkshop. Foto: Marcus Jahnke.

Illustration: Exempel på collage från workshop.

Maidier López blir introducerad till materialet, och till sammanhanget i Hammarkullen, genom Statens konstråd. Men det är när hon senare träffar gruppen personligen, i en workshop som hon arrangerade

i den stängda och på vatten tömda simhallen, som projektet börjar för henne på riktigt. Det är då hon börjar ta in sammanhanget, kontexten och omgivningarna, och skapar en egen förståelse av platsen. Det är en grupp starka kvinnor som Maider López möter. De är väl bekanta med badet, dess arkitektur och vilken problematik som finns kring badet. Maider López skriver i sin projektbeskrivning:

”These women were talking about this space as a very comfortable place to be in. That they can’t find this in other places in their lives. So, I focus on this idea of domestic space, almost familiar, and as well that they were worried about the transparency of the place. They are eager to be in relationship with the landscape, to see the forests and the mountains, but they were feeling very fragile about being seen from outside. So, this idea of bringing the landscape indoors to work with this transparency, and this idea of domestic, of feeling part of the place, it gave the idea of the project.”

Ur Hammarbadet skissförslag. Foto: Maider López

López beskriver hur lyssnandet var hennes startpunkt, i ett arbete som sedan måste inkludera många andra saker, abstrakta såväl som väldigt specifika. I dialogen med kvinnorna sökte hon efter vad kvinnorna hade för känslor kopplade till lokalerna, och hur de använt platsen. Hon ville veta vad de tycker om och vad de inte tycker om med badet. Hon menar att hon har lyssnat in hur de relaterar till och vad de får ut av platsen, men också vad de upplever för motstånd från platsen:

”I actually listen to many stories of the users and workers, and my work is to transform all this into something else. I mean, I don’t give a specific answer to specific problems, but I create an art project based on the specific context, stories and problems of the place. But my work is not to make everyone happy.”

Förväntningarna och önskemålen från samrådsgruppen är många, och handlar ofta om badet som helhet och dess konstruktion. Tillsammans med Martí Manen, curator från Statens konstråd som arbetat med projektet i Hammarbadet, återkommer López vid flera tillfällen till det som hon ser som sin uppgift – att skapa ett konstnärligt verk, inte lösa en mängd olika problem som samrådsgruppen tar upp. López säger ifrån flera gånger för att markera sin roll, någon gång med förtydligande från Manen på svenska.

Martí Manen, Jamila Ahmed Guuro, Saga Hassan Abdulle och Maida López diskuterar. Foto: Wenche Lerme.

Verkets tillblivelse

I sitt undersökande arbete besökte Maida López simhallar och badhus i Göteborg och på andra håll i Sverige, för att forma sin bild av den svenska badkulturen. Hon noterar en egenart i hur simhallen i många fall inte i första hand handlar om sport och träning, och lägger ihop det med bilden hon fått genom kvinnornas berättelser:

”There are baths in Sweden in which you go to stay, they are not spas, even if they work similar. It is a swimming pool in which you spend time, you enjoy and talk with your friends, and this is very similar to the feeling of these women to this swimming pool.”

López kopplar också samman de svenska naturbaden och kvinnornas önskemål om att ta med naturen in i badhuset:

”As well the relations with swimming outdoors. In Sweden, in my opinion, there is a big tradition to go to the nature to swim [...] there is a strong habit here that is different to other places. So, from that as well I relate to the idea of bringing the landscape inside.”

I miljonprogrammets barndom sågs det som viktigt att utveckla lokala centrum med service och mötesplatser. De nya förorterna skulle förses med serviceinrättningar och gemensamhetsanläggningar som skolor och idrottsplatser i direkt närhet till bostäderna. En målsättning i planeringen av Angered var att i möjligaste mån göra området självförsörjande på serviceanläggningar och i planen för Hammarkullen gjordes plats för olika motionslokaler på närmare 1 400 kvadratmeter. Idag har det lilla Hammarbadet även fått en annan funktion än som motionsanläggning, vilket López också identifierar: en social roll, på ett sätt som kanske inte det stora Angered Arena kan uppfylla.

Kvinnorna har beskrivit en plats där de kan känna sig bekväma, på ett sätt som de inte kan hitta någon annanstans. López säger att hon valde att fokusera på den här tanken om platsen som en hemmiljö, nästan privat, men att kvinnorna också var bekymrade över platsens transparens. På

samma gång som de är måna om att kunna ta del av den omgivande naturen, upplever de en känslighet inför hur andra kan titta in från utsidan. Där, i kombinationen av dessa tankar och känslor, hittade López idén att ta in naturen och att arbeta med transparens, med känslan av ett hem och att vara del av en plats. Från projektbeskrivningen i skissförslaget:

”It is the place where they can have a relaxed dialogue to exchange experiences. Here, the women can empower their situation not just in the neighbourhood but also in the country. The swimming pool is somehow a door to society, a space to become a person with rights and a voice. Through the conversations at the swimming pool they can be part of society and have a say beyond family or work environment. It is at this swimming pool that they have learned how to swim and known neighbours from the zone. They have been creating a sort of semi-public situation for diversity in this place overcoming the masculinized public space of Hammarkullen and its socio-cultural context. Without the swimming pool there is no space for this type of interaction and this empowerment.”

Verket uppstod alltså i korsningen mellan kvinnornas berättelser om sina behov och erfarenheter av platsen och López möte med den sociala och kulturella kontexten Sverige och det som hon tolkade som det svenska, som hon studerade genom att besöka andra badplatser och andra områden.

Statens konstråds curator Martí Manen menar att López, som kommer hit utan att vara färgad av den lokala kontexten eller fördomar, i arbetet med kvinnorna ser något som hon läser som svenskt: ”För Maider var allt exotiskt på samma nivå. Och det är faktiskt intressant, att hon kan blanda och hon kan se det.” Under promenader runt om i Göteborg, identifierade López något som hon ser som typiskt för en svensk kulturell kontext, och som hon sedan tar till en annan nivå, på ett symbiotiskt sätt, menar Manen: något så enkelt som krukväxter i fönstren, växter och lampor, som utgör en enkel barriär mellan inne och ute, mellan det privata och det offentliga. Martí Manen jämför med sitt och López hemland Spanien, där gardiner är fördragna, där det inte går att titta in, och drar en parallell till protestantism och katolicism. I den svenska kontexten är fördragna gardiner samma sak som att säga att det finns något att dölja. I den spanska kontexten blir frändragna gardiner alltför publikt och offentligt, berättar Manen.

Martí Manen beskriver att Maider López med sitt verk visar hur vi i Sverige hittar lösningar för att skilja det som är privat från det som inte är privat och hur det finns en sorts gräns som man skapar själv, en gräns som inte är till hundra procent funktionell, men som säger: Du ska inte titta in här. López använder begreppet socialt kontrakt:

”A plant or a lamp in the foreground of the window hides domestic life but is still allowing light to come in. It is a social contract on what to look at and how to respect privacy.”

Med andra ord, López kräver vare sig total skylning eller total öppenhet. Hennes taktik är istället att hantera integritet på ett sätt som hon identifierat som en del av den svenska kulturen.

Ur Hammarbadet skissförslag. Illustration: Maider López.

Samtidigt går det att säga att López tar frågan om integritet till en annan nivå – en social och kulturell nivå, Sverige av idag. Istället för att ta den pågående debatten om separatism och skilda badtider "rakt på", konfrontativt, vilket skulle kunna vara en fullt möjlig konstnärlig taktik, visar López med växternas hjälp hur transparensen kan fungera, och att det är något vi redan hanterar mitt i vardagen. Konstnären väljer också att lyfta ut frågan om genus från sammanhanget om att se och synas, vilket kan förstås som ett sätt att runda den polariserade debatten. Men utgångspunkten för López är respekten för de frågor som kvinnorna lyft.

Spänningar i processen

I processen att realisera verket har det uppstått flera spänningar. Vissa av dessa har uppstått mellan verkets egenskaper och byggnadens krav, andra mellan konstnärens process och projekteringen av badets renovering. Vi kommer i det här stycket att redogöra för några spänningar som vi menar är speciellt intressanta.

Spänningen mellan verk och rum

För att verket ska fungera behöver det få ta plats i rummet, och medverka till att skapa rumsligheten i simhallen, både vad gäller utbredning och djup. Rummets betydelse förtydligas när Lena From, projektchef för *Konst händer* på Statens konstråd, beskriver några av verkets kvalitéer:

"Dels att det får en volym som springer ut ur och tillbaka mot väggen, så att det blir en kropp. Att väggen inte bara blir en yta utan att den blir en form. Det har att göra med att växterna kommer att stå på olika avstånd från väggen, och att de kommer att vara olika stora så att det

blir skulpturalt. [...] Sen är det kinetiskt, det är ett rörligt verk, som också är interaktivt på så sätt att de som är i badhuset, och då inte bara kvinnorna, kommer att kunna förändra verket så att det kan få olika betydelser eller olika förkroppningar beroende på hur växterna flyttas. Det gör ju att verket förhoppningsvis inbjuder till, och har möjlighet att skapa delaktighet utan att förlora i verkshöjd. På det sättet är det inte bara ett verk utan många olika verk, som också på något symboliskt sätt återspeglar de här många olika viljorna och många olika kropparna och många olika människorna som kommer att finnas i och utanför badet.”

Men rummet i fråga har flera begränsningar som López inte kände till när hon skapade konceptet för verket. I hennes första förslag var växterna placerade på skenor på golvet, på bänkar som löper längst med fönsterpartierna på tre sidor, och från hängande skenor i taket. Det var också tänkt att växter skulle vara placerade på golvet framför bassängen.

När förslaget visades för arkitekterna påtalade de flera problem med verkets utformning. I arkitektens ansvar ligger att se till att deras uppdrag uppfyller gällande lagar och normer. I detta fallet handlade det om ett mycket begränsat utrymme, utrymning och tillgänglighet, som inte lämnade mycket plats över för den önskade flexibiliteten. Nästan all golvyta visade sig vara viktig av tillgänglighets- och utrymnings-skäl, speciellt den smala ytan längs två av bassängens sidor. Det visade sig också att den håltagning som skulle behövas genom byggnadens tätskikt för att förankra skenor för växterna i golvet framför bassängen bröt mot regler för fuktsäkring. Paulina Aldåsen, NOCA:

”Från början ville ju Maíder Lopez att rälsen skulle vara i golv också, och där fick vi ju mötas lite halvvägs. Vi sa, att vi kan inte gå igenom tätskiktet, för vi måste säkra byggnadens funktion i första hand. Konstverket är en add-on som kan förbättra badgästernas upplevelse och slutprodukten i sin helhet men det får ändå inte inkräkta på fuktspärrar och sådana detaljer. Därför blev det så att konstverket flyttades till räls på ventilationsbänkarna som står framför fönstren.”

En konsekvens blev att verket på grund av både fuktsäkerhets-, utrymnings- och tillgänglighetskrav behövde reduceras till sin omfattning. Efter en fas när olika förslag till tolkning av regler diskuterades livligt blev López tvungen att förändra sitt förslag. Nu stod både verkets förmåga att skapa rumslighet och bidra till att stärka integriteten på spel. Rumsligheten byggde både på verkets utbredning och på verkets djupverkan med växter i flera lager och på flera höjder. Begränsningen i utbredning gick inte att lösa, men djupverkan kunde delvis lösas genom att bänkarna försågs med dubbla rader växter.

I det ursprungliga förslaget byggde verkets förmåga att skapa integritet på att det kunde breda ut sig längs simhallens sidor med fönster, där växterna skapade en varierbar visuell barriär som aldrig kunde bli heltäckande, men som kunde bidra till en ökad känsla av trygghet. I det nya förslaget skulle flera fönster sakna växter. PP Arkitekter valde då att göra ett tillägg av rullgardiner. Att skapa sådana lösningar som främjar integritet i badhus är inget ovanligt, menar Lena From [sic], arkitekt på PP Arkitekter, och skälen att vilja skapa avskildhet kan vara flera. Kulturella skäl, funktionsnedsättning eller annat: ”Vi har ju insett att det här konstverket, så som det kommer att utföras, inte kommer att lösa det problemet till hundra procent. Så vi har garderat oss, med gardiner.”

Nu finns alltså en potentiell spänning mellan den konventionella lösningen med rullgardiner och López ambition att skapa integritet med hjälp av växter. Hur denna möjliga spänning kommer att gestalta sig kommer säkert att till stor del bero på hur både besökare och personal förhåller sig till växterna och rullgardinerna. Hur mycket verket fortfarande kan skapa rumslighet återstår också att se. Arkitekt Lena From:

”Om man tittar på det ursprungliga förslaget så var det ju väldigt mycket mer. Det är ju väldigt reducerat nu. Dels var det mer djup och så var det på alla fyra sidor. Och på den här plana ytan innanför entrén, där skulle det vara som en rangerbangård, där skulle man kunna ställa upp och flytta runt. Nu är det ganska begränsat, till två väggar.”

Spänningen mellan omsorg och effektivitet

Konstverket är baserat på växter, som måste skötas. Genom att verket kräver omsorg av både personal och besökare blir det precis som krukväxter i ett hem en del av platsens liv, menar López. Men för fastighetsägaren GöteborgsLokaler och framför allt för brukaren Idrotts- och föreningsförvaltningen är växternas skötsel ett huvudbry, som också hänger ihop med verkets integritet.

Ulrika Evenås, förvaltare på GöteborgsLokaler, menar att det alltid händer oförutsedda saker över tid. Evenås uttrycker att hon kan se ett scenario där badet i framtiden kommer att ägas av Idrotts- och föreningsförvaltningen, som då sannolikt kommer att handla upp underhållet av växterna, och att ansvaret då förflyttas från personalen till en firma utan samma förståelse för verket och intresse för att visa omsorg:

”Det är inte ens säkert att de kommer att fatta att det är ett konstverk, och där kan jag ha en luttrad farhåga, att det kan mycket väl komma in en firma som bara slänger ut det, men när jag sa det till Maider fick hon nästan spader. Tyvärr är det något som kan hända.”

Risken, menar Evenås vidare, är att verket efter att det reduceras till en kostnadspost, också nedströms blir en del av en typisk diskussion om minskade kostnader, med resultatet att det helt enkelt tas bort. För att minska den här risken har Statens konstråd och GöteborgsLokaler skrivit ett kontrakt som ska garantera verkets skötsel och underhåll under tio år, men fastighetsägaren har också rätten att ta bort verket om det inte fungerar, även under den här tioårsperioden.

En annan risk som försiktigt påtalades tidigt i processen av flera personer var att de såg en risk att ”krukorna hamnar i bassängen”, att verket på ett eller annat sätt riskerar att bli vandaliserat. Det talas om att saker i det offentliga rummet i områden som Hammarkullen i nordöstra Göteborg behöver skruvas fast för att inte användas som tillhygge eller på annat sätt kastas omkring. En sådan vandalisering skulle leda till en tråkig känsla runt verket och det skulle också leda till avsevärda problem med sanering och renhållning påpekades det.

För att möta denna oro, och som en säkerhetsåtgärd, har López utvecklat en lösning där krukorna sitter fast i skenor, och där växterna är planterade i ett material som till skillnad från jord inte förorenar vattnet om det skulle hamna i bassängen. Även om det mindre uppenbart handlar om ”fastskruvning”, med risk för bristande tillit, finns det precis som i frågan om integritet genom växter eller gardiner risk för en inbyggd spänning, här mellan tillit och misstro.

Spänningen mellan verk och medskapande

De workshoppar där SDF Angered och RISE hade diskuterat och arbetat med samrådsgruppen för att bättre förstå betydelsen av badhuset och fånga upp behov och önskemål föregick alltså Statens konstråds och Maider López process. Processen hade ett fokus på medskapande av badhusets interiör och i ansökan till *Konst händer* skrev vi att:

”Vi ser att det finns ett behov av och stort värde i att arbeta med konstnärliga interventioner där kvinnor som brukar och känner miljön tillsammans med konstnärer kan omskapa, definiera och gestalta miljön i och runt Hammarbadet. Tillsammans med konstnärer kan de boende omvandla den idag ogästvänliga miljön till den mötesplats mellan kulturer och bakgrunder som så många efterfrågar, med vatten och grönska som den förenande upplevelsen.”

När Statens konstråd presenterade två olika tänkbara konstnärer för *Konst händer: Hammarkullen*, hade den ena ett större fokus på processer för medskapande och den andra, Lopéz, ett större fokus på verk. Lopéz framstod som speciellt intressant, med sin betoning på relationen mellan det sociala och det rumsliga på en plats, men också för att hon tidigare hade arbetat med bad och badande. Den valda konstnären, Lopéz, samlade samrådsgruppen för att diskutera och ta del av deras tankar och känslor om badet. Men efter dessa inledande diskussioner, som delvis upprepade det som gjorts i den föregående processen, avslutades i princip processen med samrådsgruppen. Först när skissen på verket var färdig samlade Lopéz åter gruppen för att få deras respons och godkännande att gå vidare att realisera verket.

Konstverket svarade mot en hel del av det som samrådsgruppen hade identifierat som viktigt, avgränsat till badhallen medan flera andra saker gällde både entrén (både inredning och bemötande) och duschrummets upplevelse. Från vår horisont var det något som tappades bort här – möjligheten att fortsätta att arbeta aktivt med samrådsgruppen för att utveckla olika delar av badhuset. Det finns en intressant spänning här mellan den valda vägen som ledde till ett verk, och en alternativ och lika konstnärligt orienterad väg, som kunde fortsatt med en medskapandeprocess tillsammans med samrådsgruppen. Verkorienterad konst å ena sidan och en konstnärligt driven process, som inte nödvändigtvis leder till ett verk, å den andra.

Tack vare arkitekternas intresse för badets sociala funktioner blev flera av de andra behov som hade identifierats omhändertagna, till exempel frågan om integritet i duschrummen. Men, en mer aktiv samverkan mellan arkitekter, konstnär och samrådsgruppen hade kunnat lyfta flera delar, genom att borra djupare i frågor som upplevelse och badets mening. Den hade också kunnat förstärka förankringen av det renoverade badet i lokalsamhället. En annan aspekt är ansvaret för samrådsgruppen och dess bidrag till badets utformning. I den utveckling som blev undrar samrådsgruppen vad som kommer att hända, med farhågor att Hammarbadet ska bli som med Angered Arena, där resultatet efter en medskapandeprocess blev något helt annat än vad de hade förväntat sig. Med Saga Hassan Abdullles ord:

”Jag kan inte se klart hur det ska bli, nu är det faktiskt osäkert. Vi lämnade våra synpunkter många gånger men nu känns det att bara det inte blir som med Arenan. Då samlades många olika etniska grupper och föreningar, det har tagit en massa tid, samlat in massa behov, men sen när de var färdiga har de bara kastat alltihop. Man känner inte igen sig i det som blev. Vi hoppas att det inte ska bli på samma sätt som med arenan, men vi fortsätter att följa och se hur det blir.”

Vi påstår inte att det finns ett rätt eller fel här och vi har inget facit på vad som kommer att hända med badhuset eller hur verket kommer att fungera, men vi menar att det är intressant att fundera på spänningen mellan de två konstnärliga processer som var möjliga.

Spänningen mellan konst och arkitektur

Under processen har såväl konstverket som badhusmiljön och deras respektive företrädare fått "maka på sig". Det collagematerial som utvecklades i samrådsprocessen presenterades för GöteborgsLokaler, Idrotts- och föreningsförvaltningen, NOCA och PP Arkitekter av Wenche Lerme parallellt med att Lopéz utvecklade konceptet för verket. Collagematerialet visade miljöer med visserligen nedtonade färgskalor men ändå en riklighet på växter, vattenspeglar och även mönster, till exempel i kakel. Presentationen ledde till en diskussion om badet som en mötesplats och en plats där integritet är viktig för välbefinnande och social samvaro. Baserat på den diskussionen, men utan vetskap om verket, tog arkitekterna fram en skiss på färg och material för badets inredning. Arkitekterna tänkte sig en interiör med mycket "färg och must". Arkitekt Lena From:

"Vi funderade ju lite på det här mångkulturella, det här med mönster och färger – starka färger, mycket mönster, trä och växter, det här varma. Kanske ha mönster på klinkergolven i omklädningsrummen, man kan lägga ut mattor i klinker [...]"

När López något senare presenterade konceptet för verket, som också var baserat på collagematerialet, men med större fokus på kvinnornas berättelser och hennes egen tolkning av svensk kulturell kontext, byggde det på att växtligheten skulle komma i förgrunden – mötet mellan ute och inne. Hennes tanke var att inredningsarkitekturen skulle stödja växtligheten, men inte dominera den. Detta krävde en annan balans mellan färg- och materialval för olika ytskikt, varpå arkitekterna skapade ett nytt koncept med mer nedtonade färgval, och utan mönster.

"Eftersom Maider ville ha ett så neutralt rum som möjligt, för att hennes konst skulle stå fram, så fick ju vi tänka om, och göra det mer neutralt, göra det enklare. Så att konsten är det som ska ta uppmärksamheten."

Dessa färgval fick också följa med in i omklädningsrummen:

"Badet är ju väldigt litet. Det är en liten byggnad, få rum, och då tänkte vi att nej, det blir för plottrigt och för oroligt om vi ska ha en sak här och en sak där, så då gjorde vi istället allting väldigt enkelt och väldigt rent."

Vad vi ser är att alla inblandade har fått anpassa sig i en dynamisk process och konstant förhandling mellan verket och miljön. Ingen av aktörerna har haft ett uttalat ansvar att samla alla parterna för att gemensamt dra upp ramarna för de olika lösningarna, inklusive designförslagen. Istället för en styrd process har det varit en "akutstyrd" process, ofta baserad på ad hoc, frustration och behov för stunden.

Mitt i den här processen studsar verket omkring och påverkar andra delar och får självt ta emot smällar när det far in i tak och väggar. Karaktären på processen är en form av kaos, men inte bara i negativ bemärkelse. Aktörer reagerar och agerar, och alla tar ansvar både för badet som en social plats och badets tekniska funktioner utifrån sin roll. López bevakar verkets konstnärliga integritet, men anpassar det till funktionella krav. PP Arkitekter förhandlar inte med de funktionella kraven, men bidrar till att verket får en god inramning. NOCA bidrar till tekniska lösningar när det krävs för att möjliggöra verket. Och regelbundna avstämningar görs med brukaren Idrotts- och föreningsförvaltningen.

Spänningen mellan konst och projektering

I *Konst händer: Hammarkullen* möts många olika professioner och många olika intressen, utan en tydligt kommunicerad process eller hierarki. Frågan om vem som har tolkningsföreträde, och vems logik som ska råda har varit långt ifrån given. Inte heller för beställaren GöteborgsLokaler har det varit tydligt vad det ska bli av det hela. Ulrika Evenås:

”Jag tror att vi kände oss nog väldigt tagna på sängen att det blev det det blev. Ser man Maider Lopez böcker, då ser man ju att hon gör lite andra saker, det är inte en tavla på väggen. Och vi kanske någonstans tänkte att det kommer bli lite klinkers som ser lite annorlunda ut i bassängen, eller nåt sådant, något som smälter in, så det här var kanske lite oväntat. Och egentligen inte det bästa för ett badhus.

”Utifrån vår profession är konsten ganska jobbig, det kan bli besvärligt och känns väl lite läskigt att man får lämna över en del av kontrollen. Vi är ju vana vid att när vi ska beställa, då kommer vi få det vi beställer, men när det gäller konst är det ju ett osäkerhetsmoment och det passar egentligen inte vår process, som är både fyrkantig och inte. Vi är väldigt mycket styrda av lagar och regler och fysiska förutsättningar medan konsten inte är det, så det är verkligen två världar som kolliderar – där vi är ingenjörerna i ena änden av skalan [...] Men konstnären, eller nidd bilden av den, är på andra änden av skalan.”

GöteborgsLokalers projektledare i byggprocessen NOCA har behövt se det som två processer, bygg och konst för sig, för att kunna lösa frågorna i rätt tid. Paulina Aldåsen, projektledare på NOCA, förstärker bilden av svårigheten i att arbeta med en ny typ av samverkanspart:

”I vår värld så är ju det här med konst för många ganska abstrakt, man vill gärna ha konkreta besked och veta vad det är man gör, särskilt som det här är ju en utförandeentreprenad, vilket innebär att nästan i princip alla kort ska ligga på bordet. Tänk som en Ikea-manual för entreprenören och 'såhär gör ni' steg-för-steg. Kommer det då något som är lite ovisst, så vill man ju gärna veta vad som förväntas.”

Att förväntningarna på de olika parterna kunde klargjorts tydligare från början, är också något som NOCA återkommer till:

”Ur konstsynpunkt är det säkert så att det ska få leva fram lite medan för oss är det mer; vad har vi att jobba med, vad förväntas av oss? Då kan vi ta hänsyn till det och sen säga nu är vi här i processen, nu behöver vi de här beskederna från er. Så jag tror att initialt hade mer konkret information varit bra för oss att ha, sen var väl konstverket kanske inte såpass klart då att man kunde ge det. Det har varit svårt att efterfråga saker som man inte vet vad man ska fråga efter, och svårt att veta vilka bollar man ska ta.”

Lena From beskriver hur Statens konstråd ser hur konstnärerna alltid är de som kommer sist in i ett projekt. Här var det för ovanlighetens skull så att konstnären involverades före arkitekterna:

”Man ser ju att det är en ställtid där, och konstnärer är väldigt bra på att hantera en sådan ställtid, för det är deras vardag. Arkitekter, däremot, har inte samma träning i att förhålla sig till en konstnärligt gestaltad princip, på samma sätt som konstnärer måste förhålla sig till en gestaltad byggnad. Hade det varit mer tid i bygget så hade arkitekter och konstnär kunnat mötas på ett helt annat sätt men i den tidspress som var nu, så blev det skavigt, för man var

tvungen att prioritera, och då prioriterade man det man har betalt för. Och då kommer ju konsten in och stör, inte avsiktligt men ändå.”

Frågan om tid för samverkan stöds också av arkitekt Lena From, som menar att för dem hade det gjort en avgörande skillnad att få kontakt med konstnären tidigare i processen.

Det *Konst händer: Hammarkullen* gör är att kasta om rollerna mellan konst och projektering, inklusive arkitektur. I den omkastningen blottläggs en rad föreställningar om konsten, som delvis stämmer, men som också kan vara en konsekvens av att konsten sällan får verka tillsammans med övriga parter i en jämbördig relation.

Vi ser framför oss processer som är mer sammanvävda redan från början – där konsten både kan bidra i tidigare skedens undersökande tillsammans med övriga aktörer, och där konsten också kan bidra till gestaltningen, ibland genom verk och ibland mer fokuserat på medskapande. Den effektivisering som ofta anges som anledning till konstens begränsade roll borde egentligen inte vara ett så stort problem, om konstens bidrag uppvärderas, till exempel dess förmåga att bättre knyta en byggnad till invånarna på en plats.

Ledtrådar till integrering av konst i projekteringsprocesser

En grundförutsättning för processen var den mobilisering av engagemang för badets fortlevnad som skedde efter beslutet om stängning. Mobiliseringen uppmärksammade stadsdelsförvaltningen på badets betydelse, på den grupp kvinnor som kom att bli samrådsgruppen och deras engagemang för badets framtid. Tillsammans med samrådsgruppen kunde SDF Angered med stöd av RISE Stadsutveckling inleda en diskussion om badets framtid baserad på metoder för medskapande. Idén i den fasen, att involvera en konstnär genom *Konst händer*, handlade om att fördjupa medskapandeprocessen, men i och med *Konst händer*'s entré i processen försköts fokuset från en process av fortsatt medskapande till en process för konstnärens skapande av ett verk, om än i dialog med samrådsgruppen.

Vi kan inte säga något om ifall en process med mer fokus på medskapande skulle lett fram till ett bättre resultat, eller om den ens hade varit möjlig att realisera med tanke på knappa resurser, otydliga mandat och tidspress. Det vi kan säga är det fanns ett vägskäl i processen som knappt uppmärksammades, ett vägskäl före valet av konstnär där olika typer av konstnärliga processer fortfarande var möjliga, även inom *Konst händer*'s ramar. Istället för att stanna upp vid vägskålet och diskutera dessa olika alternativ satte processen snabbt fart med fokus på att finna och involvera en konstnär. Här finns det anledning att i framtida processer ”bygga in” en fördjupad undersökning av vilket bidrag konsten är tänkt att ge, tillsammans med alla berörda parter.

En annan anledning att stanna upp vid detta vägskäl skulle vara för att förtydliga och slå fast roller och ansvarsfördelning mellan olika aktörer, liksom villkoren för en väl fungerande process. Flera av spänningarna som beskrivs ovan hänger ihop med sådana oklarheter. Istället bedrevs, i praktiken, två processer parallellt, dels den konstnärliga processen driven av Statens konstråd med stöd av SDF Angered, dels den gängse projekteringen driven av GöteborgsLokaler genom NOCA. Detta fick konsekvenser för både konstnären, som inte hade ett tillräckligt underlag att utgå ifrån, och för arkitekterna, som konfronterades med det i princip färdigutvecklade verket att förhålla sig till under stor tidspress och med knappa resurser. Detta pekar på behovet av en högre grad av samverkan och gemensam målbild mellan främst de kommunala parterna i ett projekt som detta.

Informationen mellan parterna, eller från den part som leder arbetet till övriga, har brutit vid många tillfällen. Arkitekterna kom en bra bit in i sitt arbete innan det blev tydligt att de hade en konstnärlig process av ett lite annorlunda slag att förhålla sig till. Byggprojektledarna NOCA har fått "läsa mellan raderna" att Hammarbadet är viktigt för lokalsamhället och att medskapandet är viktigt i sammanhanget. Samrådsgruppen visste inte tydligt vad som är möjligt och inte möjligt att påverka genom konstnären när de träffar konstnären. NOCA vet inte vad Statens konstråd har för förväntningar på dem.

Nu är det lätt att tänka att om bara planeringen och ansvar hade blivit klargjorda, och olika alternativ för processen ordentligt övervägda, så hade allt blivit frid och fröjd. Men på tvärs mot processen verkar också en skillnad i makt mellan konsten och planeringen, inklusive arkitekturen. Andra studier, till exempel Catharina Gabrielssons avhandling *Att göra skillnad* (2006) och Monica Sands avhandling *Konsten att gunga* (2008), visar hur denna skillnad i makt får effekter, oftast som begränsningar av konsten och konstnärens villkor och möjligheter. Vi är medvetna om att ett ensidigt fokus på processens detaljer riskerar att dölja frågan om makt, även när vi belyser olika spänningar.

En alternativ beskrivning av vad som hände i *Konst händer: Hammarkullen* utifrån ett maktperspektiv är att konsten tog tillfället i akt och insisterade på att ta plats. I projektet fanns en ovanlig möjlighet, ett glapp i tiden mellan undersökning och realisering, och en stark mobilisering som möjlig hävstång eller murbräcka. Det fanns också ett intresse för konsten från flera parter. Resultatet blev ett verk som inte behövde förhålla sig till en i förväg "tilldelad plats", ett hörn eller en avgränsad yta. Istället var utgångspunkten hela rummet, och hela situationen, och även om verket också fick anpassa sig, krävde det lika mycket anpassning från andra.

Vi tror och hoppas på mer sammanvävda processer mellan konst och projektering, som gör arbetsvillkoren rimliga för alla parter, men för den skull hoppas vi inte på konst som inte rör om och utmanar, vare sig det handlar om verk eller processer. Oavsett hur det blir har Lopéz verk redan innan sitt förverkligande bidragit till att lyfta diskussionen om vad Hammarbadet handlar om, och bidragit till att förstärka badets identitet som just Hammarkullens bad.

Marcus Jahnke är forskare och verksamhetsansvarig för RISE Stadsutveckling inom det statliga forskningsinstitutet RISE Research Institutes of Sweden. Marcus forskningsintressen rör främst normkritisk analys, normkreativ innovation och konstnärlig intervention i arkitektur och stadsutveckling. *Konstnärlig intervention* handlar i sammanhanget om att förstå vad som händer när konstnärliga praktiker involveras tidigt i olika utvecklingsprocesser och vad som krävs för att den konstnärliga praktikens bidrag ska kunna förverkligas.

Jenny Lööf är projektledare vid RISE Stadsutveckling. Där arbetar hon bland annat med kunskapsöverföring och lärande och samverkansfrågor, ofta kopplat till innovation och nya arbetssätt i stad och kommun. Hon driver arbetet med en forskningsantologi om innovation för hållbar samhällsutveckling. Jenny Lööf har sedan länge ett särskilt intresse för konstens plats i det offentliga rummet och inkluderande och medskapande designprocesser.

Referenser

Gabrielsson, C. (2006). *Att göra skillnad: det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*, akademisk avhandling KTH, Stockholm, 2008

Sand, M. (2008). *Konsten att gunga: experiment som aktiverar mellanrum*, akademisk avhandling
KTH, Stockholm, 2008

López, M. (2018), Hammarbadet, Hammarkullen, Göteborg. Statens konstråd (Ddnr: 3.4/2016:154).
Skissförslag 2017-12-04.